JAN VITOŇ

HRDINA A ANTIHRDINA VE STÁTNÍM ZÁJMU

(K typologii a etice literárních hrdinů období polského baroka)

TRITON

ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA JIHOČESKÉ UNIVERZITY V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

TRITON
Praha / Kroměříž

JAN VITOŇ

HRDINA A ANTIHRDINA VE STÁTNÍM ZÁJMU

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Vitoň, Jan
Hrdina a antihrdina ve státním zájmu: (k typologii a etice literárních hrdinů období polského baroka) / Jan Vitoň. –
1. vyd. – Praha: Triton, 2011. – 232 s.
ISBN 978-80-7387-515-2

821.162.1 * 82.09-052 * 82:316.3 * 82:32 * (438)
– polská literatura – 16.–17. stol.
– literární postavy
– literatura a společnost – Polsko – 16.–17. stol.
– literatura a politika – Polsko – 16.–17. stol.
– monografie

821.162.1.09 – Polská literatura (o ní) [11]

JAN VITOŇ

HRDINA A ANTIHRDINA VE STÁTNÍM ZÁJMU

(K typologii a etice literárních hrdinů období polského baroka)

TRITON

PhDr. Jan Vitoň, Ph.D.
Hrdina a antihrdina ve státním zájmu
(K typologii a etice literárních hrdinů období polského baroka)

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Autor:
Jan Vitoň

Recenzenti:
prof. dr hab. Bogusław Bakuła
doc. PhDr. Jiří Hošna, CSc.

© Jan Vitoň, 2011
© Stanislav Juhaňák – Triton, 2011
Cover © Dagmar Krásná, 2011

Vydal Stanislav Juhaňák – Triton,
Vykáňská 5, 100 00 Praha 10,
www.tridistri.cz

ISBN 978-80-7387-515-2

OBSAH

Předmluva 11

I. část
EQUES POLONUS

1 Úvod 15

2 Polsko v Evropě 21
2.1 Antemurale christianitatis 22
2.2 Cuius regio, eius religio? 25

3 Evropské a polské literární baroko 29
3.1 Tendence a vzory 29
3.2 Od Jana Kochanowského k vizionáři Józefovi Bakovi 31

4 Formování ideálu rytířské etiky 38
4.1 Sakralizace válečníka – základ budoucí rytířské etiky 39
4.2 Zformování rytířského kodexu 41
4.3 Křížové výpravy a etický kodex Kristova rytíře 44
4.4 Fikce v osobním i státním zájmu 47

5 Eques polonus – hledání vzoru 49
5.1 Kristův rytíř v realitě Polska 16. a 17. století 49
5.2 Cizí vzory na domácí půdě – Ariostův Orland a Tassův Gofred 51

5.2.1 Geneze Tassova rytířského eposu 52
5.3 Tridentský koncil a jeho požadavky na reformu umělecké tvorby 54
5.4 Tassův Osvobozený Jeruzalém a rytíř Godefroy z Bouillonu 56
5.5 Piotr Kochanowski a jeho Goffred abo Jeruzalem wyzwolona 59

6 Kochanowského „Gofred“ a politická situace Polska 17. století 68
6.1 Polsko – politická situace v polovině 17. století 68
6.2 Kochanowského Gofred v politických a literárních souvislostech Polska 17. století 69

7 Kochanowského Gofred v kontextu polské barokní poezie 74

8 Polský sarmatismus – platný pokus o národní sebeurčení 77
8.1 Geneze sarmatismu v Polsku 77
8.1.1 Sarmatismus – polská varianta západoevropského rytířství? 80
8.1.2 Sarmatismus – pozitivní, či negativní rys vývoje polské šlechtické společnosti? 81
8.1.3 Sarmatismus a ideál polského zemana 84
8.2 Ideologie sarmatismu a její negativní dopad na politiku polského státu 87

9 Spisovatelé vyznávající ideu sarmatismu 92
9.1 Memoárová literatura – subjektivní výpověď šlechtice-sarmaty 92
9.1.1 Jan Chryzostom Pasek – polský miles gloriosus 94

9.1.2 Video meliora proboque, deteriora sequor – bratři Opaliňští a „tertius gaudens“ Hieronymus Radziejowski 98
9.1.3 Kriticismus v literárních dílech Starowolského a Kochowského 107

10 Krize hrdinského (rytířského) barokního eposu v Polsku 112

II. část
VOX POPULI

11 Anonymní sovizdřalská (rybaltovská) tvorba 119
11.1 Moralita, výsměch nebo obojí 121
11.2 Panorama měšťanské plebejské literatury 128
11.3 Vrcholní představitelé a nejvýznamnější díla plebejského literárního proudu v polské literatuře na přelomu 16. a 17. století 134
11.4 Výsměch a parodie především v obraně osobní a profesní cti 139

12 Albertus a Kněžské tažení 141

13 Etika kněžského stavu 146

14 Morálka „dobrého“ vojáka Alberta 152

15 Pacifismus v tvorbě plebejských autorů 157
15.1 Parodické albertiády ve službách církve a jako argument v zájmu zachování feudálního řádu 162
15.2 Rozvoj rybaltovské komedie 169

16 Typologické aspekty morálky polského sovizdřala 173

17 Příčiny krize polské šlechtické společnosti a její odraz v literatuře na přelomu 17. a 18. století 180

18 Závěr 189

19 Prameny 204

20 Literatura 205

21 Jmenný rejstřík 212

22 Věcný rejstřík 218

Abstrakt 224

Abstract 227

PŘEDMLUVA

Vážení čtenáři,

monografie, která se vám dostává do rukou, je výsledkem mého dlouholetého zájmu o polskou literaturu, kulturu a historii.

První část – Eques polonus – je věnována genezi úsilí kultury polské Rzeczypospolité posílit prostřednictvím literárního vzoru bojovného ducha části polské šlechty na přelomu 16. a 17. století, v okamžiku, kdy už požadavek položit život na oltář vlasti a víry nepatřil jejími příslušníky k bezvýhradně přijímaným a ideál novodobého křesťanského rytíře se v praxi proměňoval v žoldnéře. Proto dílo, které mělo být oslavou velké minulosti evropského rytířstva a prezentovat vzor hrdiny v zájmu státu, svou úlohu nesplnilo, ale díky invenci svého tvůrce se stalo předobrazem moderní epické formy – románu.

Druhá část – Vox populi – představuje protiklad oficiálně požadovaného hrdiny, nuzného intelektuála, venkovského učitele a kostelníka, který má být na základě ukvapeného rozhodnutí malopolského sněmu vybrán, vystrojen a vyzbrojen svým nadřízeným, venkovským farářem a poslán do boje proti tureckému nebezpečí. Hrozil precedens, který ohrožoval samu podstatu církve a její svaté poslání – hlásat slovo Boží. Navíc bylo více než zřejmé, jak asi může být necvičený intelektuál v boji s profesionálním vojskem úspěšný. V zájmu státu bylo toto nařízení včas odvolat a k tomu měly přispět i komediálně laděné, tzv. albertiády s antihrdinou Albertem, jejichž anonymního plebejského autora, na rozdíl od jiných jemu podobných, církev podporovala.

Svého času, když jsem chtěl zveřejnit, že z českých autorů je v Polsku nejpopulárnější a nejpřekládanější Bohumil Hrabal, nesměl jsem. Mnozí polští přátelé mi pak potvrdili, že je tomu tak, a smutnili přitom, že oni nikoho takového nemají. Zbytečně. Po mém bližším seznámení se s tvorbou anonymních autorů plebejského původu na počátku polského literárního baroka mohu říci, že by se mnohé paralely mezi způsobem vyjádření jejich pocitů a postojem k tehdejší tzv. vyšší společnosti a její literární produkci a hrabalovským furiantstvím s příslovečnou perličkou na dně určitě našly, byť by je oddělovalo tři a půl století. Určitě by je spojoval společný plebejský původ, jazyková invence, zájem o obyčejného člověka a odpor proti autoritám ve všech možných podobách. Možná jejich jazyková hravost, někdy obhroublý humor až krutý výsměch rádoby neměnným pseudohodnotám nenacházely pochopení u koryfejských literárních kritiků, později zase byla jejich tvorba degradována do funkce materiálu, v němž se hledaly zdroje revolučních nálad pozdějšího proletariátu. V každém případě mohou nám, jižním sousedům, prozradit, že imaginární génius českého Járy Cimrmana měl své evropské prapředky, také se smyslem pro humor, inteligentní a zneuznané, ale ještě citlivější než on na rozpor mezi slovy a činy a nemravné jednání. Jejich zbraní na rozdíl od českého všeuměla nebyly vynálezy, objevy ani velká, leč vcelku nedochovaná literární a hudební díla, nýbrž kuráž a ostrý až štiplavý jazyk drobných literárních forem a žánrů. Odlišné cesty historického vývoje obou kultur pak nalezly u nás své vyústění v hrabalovské poetice hospodské historky proti dominující grotesce a absurditě v umělecké tvorbě našich severních sousedů.

Mé velké poděkování patří Barborce, Libušce a Honzíkovi, že mě často nechali v klidu pracovat, v opačném případě by nevznikla tato kniha.

Autor

I. ČÁST

EQUES POLONUS

KAPITOLA 1

Úvod

V textech, které přinášejí písemnictví a literatura vznikající na polském území od konce 16. století do prvních desetiletí století 18., se můžeme dopátrat jak stop národní megalomanie, tak zejména v 17. století pocitů národní hrdosti a přesvědčení o významu, potřebě a hlavně starobylosti národních tradic. Z geografického hlediska se od poloviny 10. století, kdy Polsko jako již organizovaný státní útvar dosáhlo za panování prvního historicky doloženého knížete Měška I. (960–92) rozlohy 200 tis. km², do poloviny 17. století území polského státu zvětšilo téměř pětkrát (jeho plocha dosáhla bezmála jednoho milionu kilometrů čtverečních). Tento fakt může představovat významný, ale především hmatatelný důkaz rozvoje Polska, k němuž přispívalo či spíše ruku v ruce s ním košatělo i umění včetně literárního. I když významní badatelé (např. Cz. Hernas) soudí, že pouze v posledních desetiletích 16. století a prvních desetiletích století následujícího se polská literatura ve svých projevech nacházela nejblíže evropské současnosti.[1] Později prudký nástup protireformace v duchu závěrů tridentského koncilu (1545–63) vedl v polské kultuře mj. k tomu, že myšlenkově progresivní díla zůstávají z obav ze sankcí v rukopisné podobě. Rostoucí moc katolické církve, která si nejenom v Polsku té doby – zejména po r. 1661, což byl nejzazší termín likvidace arianismu na polském území – osobovala právo roz-

[1] Hernas, Cz.: Baroko. Wyd. naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 20.

hodovat o bytí či nebytí literárního obsahu i formy, vedla k událostem, jež do té doby neměly v Polsku obdoby. Např. na základě udání svého souseda byl **Kazimierz Łyszczyński**, autor knihy ***De non existentia Dei*** (O neexistenci Boha), v r. 1689 biskupským soudem obviněn z ateismu, což byl v té době ještě těžší zločin než kacířství, veřejně popraven a jeho tělo spáleno. Povinná příslušnost ke katolické konfesi je autory kompenzována povrchností a demonstrativností, v důsledku tohoto se pak religijní literární produkce vyznačuje kvantitativním, ne však kvalitativním rozvojem. Pozdní baroko je vinou neústupné cenzury epochou rukopisů a zvláštní formy dialogu s ní na téma ideové nezávadnosti vlastního díla. Taková vyjádření doprovázející text předkládaný cenzorovi (polský termín *czołobitność*) nacházíme i u vrcholných pozdně barokních autorů, jakými jsou Wacław Potocki nebo Wespazjan Kochowski. Přelom 17. a 18. století představuje z tohoto hlediska útlum až úpadek kultury a ztrátu kontaktu s literární Evropou, kdy navíc společenskou funkci literatury přebírá v nastupující epoše osvícenství publicistika.

Specifičnost polského typu *„Kristova rytíře“*, jak se jej pokoušela na základě politických doktrín zformovat polská literatura, vyplývala ze společenského, ale především politického klimatu polské společnosti po tridentském koncilu v druhé polovině 16. a v 17. století, jehož fenoménem byla polská šlechta a určujícím hlediskem její mocenské zájmy. Polsko bylo v první polovině 17. století z hlediska rozlohy druhým největším evropským státem a vidělo svou budoucnost v teritoriální expanzi směrem na východ, protože tato oblast, pro niž se později vžil název *kresy wschodnie* (východní pohraničí, pomezí), byla sférou neustálého střetávání nejrůznějších zájmů a vlivů, a tedy hraničním pomezím značně nejistým. Snahou polských panovníků, podporovanou často hlavou katolické církve, bylo kolonizovat, ekonomicky ovládnout a zabezpečit, případně rozšířit tento prostor. Zájem o podmanění si tohoto

území byl tak silný, že jeho ovládnutí tvořilo v tomto období nejenom jádro polské zahraniční politiky a v souvislosti s tím i zájmu konstituující se polské publicistiky, ale též se na pozadí jeho historického vývoje formovaly žádoucí vzory válečných hrdinů, obránců nejenom křesťanského Polska, ale celé tehdejší Evropy. V oblasti mýtů se ocitaly hrdinské činy obránců stanic (strategických opěrných bodů), rytířů a jejich partnerek, jež neméně dobře vládly zbraní. Za ideální vlastnosti hodné následování byly pokládány např. odříkání, čestnost a statečnost v drsných podmínkách vojenského tažení či služby v nevyzpytatelné východoevropské stepi.

Orientace zahraniční politiky směrem na východ se postupně stala dominantní tendencí politické reprezentace šlechtického Polska, zejména zde však byly rozhodující ekonomické zájmy. Prvotní úspěchy expanze na východ, jejichž výrazem bylo zvětšení rozlohy polského státu, se však záhy ukázaly v docela jiném světle – jako kontraproduktivní. V souvislosti s expanzí přibývalo etnicky nepolského obyvatelstva, čímž se na tomto teritoriu prohlubovalo sociální a náboženské napětí, navíc na pozadí zásadního rozporu mezi zájmy šlechty, panovníka a stále výrazněji exploatované vrstvy rolnictva (*stan chłopski*). K stagnaci a nakonec úpadku polského státu přispěla na sklonku první poloviny 17. století rozhodnou měrou i dlouhodobě podceňovaná otázka kozáctva. Počet příslušníků této do jisté míry fakticky svobodné sociální skupiny, kteří se z nejrůznějších důvodů usídlili v pustých oblastech dolního Dněpru a vytvářeli zvláštní vojenské formace, jež měly chránit jižní hranici polského státu před nebezpečím tatarských vpádů, se na počátku 17. století neustále zvyšoval, až dosáhl několika desítek tisíc osob. Kozáci představovali údernou sílu, s níž se muselo počítat. Počínaje Zikmundem I. řešili polští panovníci problém, zda kozáky zlikvidovat, nebo jich část nobilitovat a jejím prostřednictvím ovládnout zbytek. Polská politická reprezentace se rozhodla pro kompromis: část z nich si

podmanit, ale zároveň se pokusit rozbít jejich organizaci. To je mj. problém i tzv. *kozáckého registru* – neustálé kolísání počtu zapsaných totiž vedlo k výbuchům nespokojenosti – a ambivalentního vztahu ke kozáckým kořistnickým výpravám, jež byly v dobách příměří s Turky a Tatary přísně trestány, ale jindy naopak podněcovány. Úderem, z něhož se Polsko už nikdy vlivem dalších nepříznivých událostí nedokázalo vzpamatovat, bylo vítězství kozáckých vojsk, podporovaných Tatary, z nichž měla polská vojska panický strach, v r. 1648 u Žlutých vod a Korsuně. V důsledku toho se polské území na sklonku baroka v první polovině 18. století zmenšilo o čtvrtinu a počet obyvatelstva poklesl o 40 %. Často uměle vyvolávaný pocit národní velikosti a významu tak vyklidil pole vlně pesimismu a sebekritiky.

O to hlasitěji se začínaly ve společenském povědomí ozývat a prosazovat subjektivní názory, vyzdvihující bývalou velikost a význam polského státu, tradice *„zlaté šlechtické svobody“* apod. V této situaci se postupně zformovala idea polského *sarmatismu*.[2] Část historiků začínala rozvíjet podněty svých kolegů v období polského středověku a renesance (Jan Długosz, Miechowita), kteří začali identifikovat Poláky (někdy obecně Slovany) s kmenem starověkých Sarmatů. Stejně jako jinde v Evropě se tak snažili posilovat národní hrdost, upozornit na starobylost polských šlechtických rodů a tradic. V duchu myšlenky, že o kvalitě člověka rozhoduje především šlechtický původ, starobylost rodu, z něhož pochází, protože ten je dědicem, nositelem hodnot, ale především zárukou budoucí kvality populace, pak posílit postavení polského státu a jeho šlechtic-

---

[2] *Blíže viz:*
Gwagnin, A.: Sarmatiae Europeae descriptio, 1578.
Stryjkowski, M.: Która przedtym nigdy światła nie widziała. Kronika polska, litewska, żmodzka i wszystkiej Rusi, 1582.
Sarnicki, S.: Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lituanorum libri octo, 1587.

ké reprezentace. Postupem doby tato tendence probouzejícího se národního uvědomění vyústila v konzervativní tradicionalismus, pro nějž je na polském území charakteristický odpor vůči novotám, zápecnictví, xenofobie apod. Kult sarmatismu se dále rozvíjí v polském písemnictví a literatuře 17. století, kdy je výrazně sakralizován (W. Kochowski). Sám pojem sarmatismus jako označení pro starosvětský životní styl a názory části polské šlechty je plodem polského osvícenství.

Polská šlechta jako dějinný fenomén (zaujímající od 6 do 10 % obyvatelstva) je v 16. a 17. století vnitřně velmi pestře diferencována a od zbytku společenského spektra ji odděluje privilegium urozeného původu a často formální stavová občanskoprávní rovnoprávnost. Do šlechtického stavu může Poláky i cizozemce povyšovat sejm, nové zákony nadále zakazují šlechtě zabývat se řemeslem a obchodem apod. Navzdory přísným zásadám povyšování do stavu se tak často protiprávně děje, a proto dochází k častým konfliktům, ozbrojeným střetům a soudním přím. Naopak privilegia se stávají výsadou jen těch nejmocnějších. Vzrůstá majetková a politická nerovnost mezi střední šlechtou a magnáty. Důsledkem tohoto procesu je i diferenciace šlechty v oblasti životního stylu a kultury. Magnátské dvory se v 17. století ještě více otvírají světu, udržují kontakty se zahraničím, podléhají módním výstřelkům v oblékání, stolování, architektuře, zábavě, komunikaci apod., kdežto svět střední a vyšší šlechty glorifikuje zemanské tradice, vkus, životní styl apod. Tato opozice se odráží i v písemnictví a literatuře, v barokním protikladu kultury paláce a dvora. Prostředí magnátského paláce přijímá impulzy zvenčí, šlechtický či zemanský dvůr naopak lpí na tradicích, nedůvěřuje ničemu, co nezná a čemu nerozumí. Polská šlechtická kultura a její nedílná součást písemnictví a literatura se obohacují reáliemi svého prostředí, oživují staré národní obyčeje a také vlivem neustálé pauperizace vlastních řad se sbližují s kulturou zemanských dvorů a dvorků (*zaścianki, zacisza*). Pro pol-

skou vesnici jsou v mnohém inspirující nejenom prvky šlechtické, ale i církevní kultury. Vedle opozice paláce a dvora lze vypozorovat i vzájemné prolínání jednotlivých kultur, kdy magnáti manifestují svou sounáležitost se šlechtou a snaží se jí přiblížit způsobem odívání, zábavami, chválou nezkaženého prostředí či životního stylu. Na druhou stranu se v mnohém šlechta snažila magnátskému životnímu stylu vyrovnat, nebo alespoň přiblížit tomu, co navenek tomuto prostředí vyčítala.

Obecně lze říci, že v období baroka v Polsku proti sobě v opozici stály, zároveň se ale vzájemně prolínaly dva životní styly: na jedné straně jemný, vyumělkovaný dvorský a na straně druhé strohý, obhroublý šlechtický. Kultura polského baroka se tak rozvíjí ve vzájemném kontaktu a opozici paláce a dvora, obohacuje se městským a vesnickým folklorem a cizími vzory. O obsahu pak rozhoduje síla tradice, společenské povědomí a vývoj a potřeby šlechtického mikrosvěta.

Vedle přežívajícího sarmatismu se v polském písemnictví pozdního baroka prosazuje problém zodpovědnosti obyvatel za úpadek státu. Jeho součástí jsou programy nejrůznějších reforem, jež se stávají dominantní složkou literatury polského osvícenství.

KAPITOLA 2

Polsko v Evropě
(na západ od Východu a na východ od Západu[3])

Mnozí badatelé soudí, že ve starověku zformovaná opozice mezi „civilizovaným světem“ a „barbary“ se v novověku proměnila v opozici mezi Západem a Východem, kdy osudy Evropy ovlivňovala vzájemně se inspirující románská a germánská etnika a východoevropské národy plnily jen roli jakýchsi přihlížejících statistů, oddělených hranicemi od dějiště více či méně bouřlivého dramatu.[4] Geografická poloha Polska mezi Západem a Východem jej často vystavila nevídaným problémům. Přestože Polsko inklinovalo k Západu, neodříkalo se ani Východu. Ovšem jihovýchodní hranice Evropy byla především kvůli řídkému osídlení, málo rozvinuté komunikační síti, ale především náročným přírodním podmínkám (kruté zimy) velmi nestabilní. *Kresy wschodnie*, připomeňme specifické označení a upřesněme, jsou oficiálním označením východního pomezí Polska v hranicích z r. 1772. Vzhledem ke své rozloze a absenci důsledného ovládnutí jakoukoliv státní mocí představoval tento prostor lákavý terén pro mnohé sociálně nepřizpůsobivé či vyděděné osoby, jež z nejrůznějších důvodů nestály o jakoukoliv pozornost. Přicházeli sem lidé ze všech

---

[3] Poprvé použil toto ironickou charakteristiku nejenom geografické polohy Polska v Evropě v dramatu Kontrakt (1986) Sławomir Mrożek.

[4] Szabó, L. Cs.: Trzy siostry. Europa Środkowa w chrześcijańskim średniowieczu. Przeł. E. Miszewska-Michalewicz, Więź, 1989, nr 11–12, s. 112–113.

koutů Polska a Ukrajiny, mísila se zde nejrůznější vyznání, v prvé řadě katolicismus s pravoslavím, nemluvě o střetech různých kultur jako ukrajinské, polské, židovské, ruské apod. Nebude daleko od pravdy tvrzení, že to byla „země zaslíbená“ pro „bezejmenné a bezdomovce“. Vyhovovalo jim, že se nikdo neptal, odkud přicházejí a proč. Není tajemstvím, že podstatnou část přicházejících tvořili dezertéři a uprchlí rolníci. Rychle přibývalo vyhnanců, *„které zločiny donutily opustit civilizované společenství. Tak přestali být zběhy, stali se národem. V jejich zvycích se však odrážela pečeť původu“.*[5]

2.1 Antemurale christianitatis

Jihovýchodní polská území spolu se sousedními Uhrami představovala v souvislosti s asijskými nájezdníky minimálně do r. 1683, kdy spojená křesťanská vojska Jana III. Sobieského a vévody Karla Lotrinského s konečnou platností u Vídně na hlavu porazila početnou turecko-tatarskou armádu sultána Mustafy, Achillovu patu evropského kontinentu. Nejenom proto se jednalo z vojenského hlediska o strategický prostor, o který byl ze strany jak ruských, tak polských panovníků vždy zájem. Bylo to území, kde právě díky neustálému úsilí mnoha stran o jeho ovládnutí se jeho obyvatelé mohli pokládat za vyděděnce stejně jako za žádoucí sílu, která mohla za jistých podmínek pomoci toto území ovládnout a proti cizím nájezdníkům ubránit. Zároveň představoval tento jihovýchodní cíp Evropy velmi důležitou oblast i z náboženského hlediska, byla totiž záhy po dobytí Konstantinopole Turky v r. 1453 označena církevními kruhy za *antemurale christianitatis,* za předsunutý obranný val (baštu) křesťanské Evropy proti pří-

---

[5] Wilson, A.: Ukraińcy. Przeł. M. Urbański, Warszawa 2002, s. 58, čes. překl. J. V.

padné invazi bezvěrců. Svatou povinností křesťanských reků pak bylo tento prostor proti nájezdníkům bránit a ubránit. Představitelé polského státu tento závazek na svá bedra přijali a možná i díky tomu se zrodil mýtus o Polsku jako vždy věrném spojenci katolické církve v boji proti nevěřícím – *Polonia semper fidelis* (Polsko vždy věrné). Římští apologetové záměrně vzbuzovali především v západní Evropě pocit, že Polsko je schopno nápor bezvěrců zadržet, protože je jednak zemí svrchovaně katolickou, ale zároveň v míře v tehdejší společnosti neobvyklé zároveň nábožensky tolerantní, takže nehrozí rozkol ve víře uvnitř ani intervence zvenčí. Důkazem pro toto tvrzení bylo nejprve uzavření dohody o vzájemné spolupráci mezi luterány, kalvinisty a českými bratry v roce 1570 v Sandoměři. Požadavek náboženské tolerance však zvítězil až o tři roky později, kdy byla 28. ledna 1573 uzavřena tzv. varšavská konfederace, k níž se připojila i katolická většina polsko-litevské šlechty. V obsahu i formě výjimečný dokument měl zajistit náboženskou svobodu v Polsku na dalších dvě stě let:

„A iż w Rzeczypospolitej naszej jest *dissidium* niemałe *in causa religionis christianae* [różność niemała z strony wiary krześcijańskiej], zabiegając temu, aby się z tej przyczyny między ludźmi sedycyja [rozruchy] jaka szkodliwa nie wszczęła, którą po inszych królestwach jaśnie widziemy, obiecujemy to sobie spólnie, *pro nobis et successoribus nostris in perpetuum, sub vinculo iuramenti, fide, honore et conscientiis nostris* [za nas i za potomki nasze na wieczne czasy pod obowiązkiem przysięgi, pod wiarą, czcią i sumnieniem naszym], iż którzy jestechmy *dissidentes de religione* [różni w wierze], pokój między sobą zachować, a dla różnej wiary i odmiany w Kościelech krwie nie przelewać, ani się penować *confiscatione bonorum*, poczciwością, *carceribus et exilio* [karać odsądzeniem majętności, na honorze, więzieniem i wygnaniem].“[6]

---

[6] Davies, N.: Boże igrzysko, Znak, Kraków 1990, s. 220–221.